

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ПАШКО ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [821.161.1.09:821.161.2.09]"1920" (091)(477)

**РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЄСЕНІНА
В УКРАЇНІ 1920-Х РОКІВ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі літературознавства Національного університету “Киево-Могилянська академія” Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
КІСЕЛЬОВА Людмила Олександрівна,
Національний університет
“Киево-Могилянська академія”,
доцент кафедри літературознавства.

Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук
СВЕРБІЛОВА Тетяна Георгіївна,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
компаративістики;

- кандидат філологічних наук
ТЕТЕРІНА Ольга Борисівна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
науковий співробітник.

Захист відбудеться “___” березня 2015 р. о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий “___” лютого 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Нога

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Одним із важливих завдань сучасної компаративістики є дослідження процесу створення нового «тексту» у міжетнічних зв'язках шляхом реконструктивної та водночас конструктивної інтертекстуальності. Міжлітературність пов'язана з комунікативністю культур, яка визначається певними «когнітивними моделями»; останні представляють у системно-структурній єдності ті «умови та можливості – історичні, соціальні, національні, – за яких і завдяки яким створюються, пізнаються та відтворюються духовні цінності» (Н. Надьярных). У зв'язку з цим постає завдання: виявити максимальну кількість контекстів (зокрема історіографічний, соціопсихологічний, лінгвістичний), які розкривають потенційні та актуальні міжлітературні зв'язки, визначають саму можливість взаєморозуміння різних культур, перспективи їхнього діалогу.

Саме тому вивчення рецепції творчості С. Єсеніна в контексті світової літератури, насамперед у контексті слов'янських літератур, стало одним із найважливіших аспектів сучасного есенінознавства (О. Воронова, А. Калц, Х. Льюффель, Г. Маквей, А. Машкова, К. Михайлов, М. Нікьо, Н. Шубнікова-Гусєва, В. Піотровські та ін). Це зумовлено не лише надзвичайною популярністю творів С. Єсеніна, а й новизною художнього мислення поета. Знаменним є те, що про новий етап розвитку національної образної думки, засвідчений творчістю С. Єсеніна, М. Ключєва та інших представників «новоселянської» поезії Срібного віку російської літератури, вперше почали писати саме в Україні. Ще 1990 р. у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка було захищено кандидатську дисертацію Л. Кісельової, присвячену цій проблемі. Згодом тезу про альтернативну семантичну поетику, розроблену Єсеніним і Ключєвим, було сприйнято російськими науковцями як початок нового етапу есенінознавства (О. Воронова, Н. Шубнікова-Гусєва). Давньоруська та фольклорна екзегеза есенінського концепту слова, поєднання народнопісенної традиції з поетичними експериментами доби модернізму – все це набуває в українському контексті важливого значення, спонукає до компаративних досліджень. Відтак постає питання про генетичні, типологічні та контактні міжлітературні зв'язки, а насамперед – про особливості сприйняття в Україні «есенінського тексту» (у семіотичному сенсі – як цілісного комплексу уявлень про поета та його твори); також про осмислення та переосмислення конкретних творів поета, про діалог українських авторів зі своїм російським сучасником.

Вивчення теми «Єсенін і Україна» обмежувалося окремими аспектами рецепції творчості поета (напр., у працях А. Кулініча); але загалом питання не досліджувалося. Фактичний матеріал, необхідний для ґрунтовного дослідження, досі не було зібрано та систематизовано; навіть історія перекладів Єсеніна українською не стала предметом детального компаративного аналізу. Етапи рецепції не визначалися, найбільш помітні явища цього процесу вивчалися досить фрагментарно, тому відсутня цілісна картина.

Цим зумовлено **актуальність дисертаційної теми**, яка полягає не лише у розширенні національно-культурних контекстів сприйняття Єсеніна та висвітленні маловідомих сторінок української літератури 1920-х рр., а й у системному розгляді рівнів і напрямів літературної рецепції як такої.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в контексті науково-дослідної роботи кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» за напрямом «Людина в часі (філософські аспекти української літератури ХХ–ХХІ ст.)» (державний реєстраційний номер 0109U008101). Тему дослідження затверджено ухвалою Вченої ради Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол № 43 (9) від 4 грудня 2008 р.) з подальшими змінами (протокол № 1 від 27 січня 2011 р.) та на засіданні Бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка (протокол № 1 від 10 березня 2011 р.).

Мета дисертаційного дослідження – виявити обсяг, основні етапи та характерні особливості рецепції творчості С. Єсеніна в Україні 1920-х рр.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

1) зібрати та систематизувати матеріал щодо рецепції творчості С. Єсеніна в Україні у книгах, газетах, часописах, а також неопублікованих рукописах 1920-х рр.; на цій основі реконструювати культурний та історичний контексти рецепції; встановити, які єсенінські тексти були найпопулярнішими в Україні 1920-х рр.; увести до наукового обігу художні, літературознавчі, публіцистичні тексти;

2) здійснити лінгвостилістичний аналіз тогочасних українських перекладів творів С. Єсеніна та з'ясувати їх метатекстову функцію;

3) дослідити типологічні зв'язки між українськими письменниками та С. Єсеніним; виявити інтертекстуальні реляції, фольклорно-міфологічні паралелі; проаналізувати «єсенінську» тему в українській поезії та прозі 1920-х рр., – а відтак визначити своєрідність міфологічної рецепції образу С. Єсеніна в Україні;

4) дослідити особливості аналізу й інтерпретації поезій С. Єсеніна українськими літературознавцями та критиками;

5) визначити ключові риси рецепції творчості Єсеніна в Україні 1920-х рр.

Об'єктом дослідження є оригінальні тексти та українські переклади поезій С. Єсеніна; поетичні та прозові твори українських письменників, у яких з'являється образ С. Єсеніна; творча спадщина В. Баска, К. Герасименка, М. Драй-Хмари, О. Коржа, Т. Масенка, Л. Первомайського, В. Сосюри, Д. Фальківського та ін.; літературно-критичні статті 1920-х рр. Принциповим для нас є залучення творів маловідомих авторів. Тут ми йдемо за О. Білецьким, В. Перетцом, російськими формалістами (В. Шкловським, Б. Ейхенбаумом, Ю. Тиняновим), тартуською школою (Ю. Лотманом), які неодноразово наголошували, що для вивчення історико-літературного процесу надзвичайно важливою є саме творчість другорядних письменників, у доробку яких відображаються норми, тенденції,

штампи певного часу. Цінним матеріалом при деталізації культурно-історичного контексту рецепції Єсеніна в Україні стали спогади, щоденники, листи.

Предмет дослідження – конкретні форми побутування есенінського тексту та його рецепція в українському літературному процесі 1920-х рр.

Теоретичну базу роботи складають: історико-рецептивний підхід, розроблений Х.-Р. Яусом; принципи герменевтичної інтерпретації та реконструкції літературних творів (Г. Гадамер, Х.-Р. Яус); семіотична концепція тексту (Р. Барт, Ю. Лотман, В. Топоров); теорія літературно-міфологічних сюжетних архетипів (Є. Мелетинський); розробки у царині теорії міфу (Р. Барт, М. Еліаде, О. Лосєв, Ю. Лотман, Є. Мелетинський, О. Потебня, М. Стеблін-Каменський, В. Топоров, О. Фрейдєнберг, К. Хюбнер та ін.); діалогічна концепція М. Бахтіна, окремі аспекти поетики інтертекстуальності (Ю. Крістева, І. Смірнов, Н. Фатєєва, М. Ямпольський); дослідження проблеми читача (О. Білецький, Є. Добренко, Г. Сивокінь, Р. Тіменчик, У. Еко), зокрема «другорядного читача» (О. Білецький, Ю. Лотман, В. Перетц); теорія пародії Ю. Тинянова; праці теоретиків та істориків художнього перекладу (Д. Дюрішин, Л. Коломієць, П. Тороп, Т. Шмігер). Для реконструкції українського образу Єсеніна дисертант звертається до імагології – як у суто імагологічному (Г. Дизеринк, Д. Лірсен, Д. Наливайко), так і в етнопсихологічному (М. Костомаров, Д. Чижевський, В. Янів) аспектах. Науковими джерелами дисертації були також концептуальні есенінознавчі дослідження вчених Латвії (Е. Мекш), Польщі (В. Піотровські, Є. Шокальські), Росії (О. Воронова, Н. Корнієнко, Є. Некрасова, Є. Самоделова, Н. Шубнікова-Гусєва), України (Л. Кісельова), Франції (М. Нікьо) – переважно ті, що порушують проблему рецептивних стратегій есенінського тексту. Важливою для нашої роботи є праця тартуського дослідника П. Торопа «Тотальний переклад» (1995), у якій всі форми міжлітературних взаємин розглядаються як переклад (суто переклад, критичне осмислення твору – метатекстовий переклад; інтертекстуальні зв'язки між текстами).

Методи дослідження. Методологічно дисертація зорієнтована на порівняльно-історичний, герменевтичний, інтертекстуальний підходи, спирається на теоретичні розробки з рецептивної естетики, перекладознавства, а також на ритуально-міфологічний, лінгвостилістичний, біографічний аналіз текстів.

Наукова новизна роботи визначається тим, що:

– дослідження є першою в українському літературознавстві спробою системно проаналізувати особливості рецепції творчості С. Єсеніна в Україні 1920-х рр.;

– докладно досліджено переклади з С. Єсеніна, зроблені у 1920-ті рр.;

– здійснено комплексний аналіз «образу Єсеніна» в українській літературі 1920-х рр. та виявлено основні риси цього образу;

– структурно проаналізовано «есенінську тему» у творчості багатьох українських авторів 1920-х рр., насамперед В. Сосюри, Д. Фальківського, Л. Первомайського та ін.;

– системно досліджено студії українських літературознавців та критиків 1920-х рр., присвячені С. Єсеніну;

– до наукового обігу введено раніше невідомі художні та науково-публіцистичні тексти 1920-х рр.

Практичне значення. Результати праці можуть бути використані при розробці навчальних курсів з історії української літератури, при укладанні підручників і навчальних посібників, фахових довідкових видань, а також у спецкурсах для студентів-філологів; при подальших компаративістичних дослідженнях рецепції російської літератури в Україні; при написанні курсових і дипломних робіт, предметом яких є відповідні аспекти літературного процесу 1920-х рр., тощо.

Особистий внесок здобувача: десять одноосібних публікацій (з них п'ять у закордонних виданнях) містять невідомі раніше матеріали та демонструють нові можливості рецептивного підходу в компаративістиці; у роботах, опублікованих у співавторстві з Л. Кісельовою, особиста участь здобувача полягає у збиранні матеріалу та реконструкції культурно-історичного контексту рецепції С. Єсеніна в Україні.

Апробація результатів дослідження. За темою дисертації виголошено доповіді на Міжнародних наукових конференціях: «Єсенін і світова культура», «Поетика і проблематика творчості С. Єсеніна в контексті Єсенінської енциклопедії», «Проблеми наукової біографії Єсеніна», «Біографія та творчість Сергія Єсеніна в енциклопедичному форматі», «Єсенін та російська історія», «Єсенін: діалог з XXI століттям», «Єсенін та мистецтво» (Росія, Москва-Рязань-Константиново, 2007–2013); «Російська поезія: рік 1925» (Латвія, Даугавпілс, 2008); «Slovanské jazyky a literatury: hledání identity» (Чехія, Прага, 2008); «Думка й слово: традиції О. А. Потебні й сучасна філологічна наука (до 175-річчя О. А. Потебні)» (Київ, 2010); на щорічних літературознавчих конференціях «Дні науки в НаУКМА» (Київ, 2009, 2010).

Публікації. За темою дисертації загалом опубліковано 14 статей: з них 7 – основних, 7 – додаткових.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 560 позицій (з них 282 джерела, зокрема 13 архівних документів), додатка. Основний зміст дисертації викладено на 191 сторінках друкованого тексту; повний обсяг дисертації становить 260 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, наукову новизну і практичне значення роботи, визначено мету і завдання дослідження.

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ дисертації «**Ступінь вивченості теми, історичний та культурний контексти дослідження**» складається з двох частин. У підрозділі 1.1 «**Історія наукового осмислення рецепції творчості С. Єсеніна**

в Україні» запропоновано стислий огляд статей, монографій, автори яких розглядають окремі особливості рецепції творчості С. Єсеніна в 1920-х рр.

У **підрозділі 1.2 «Контексти сприйняття творчості С. Єсеніна в Україні 1920-х рр.»** на фактичному матеріалі досліджено та окреслено коло українських читачів Єсеніна; виявлено канали розповсюдження його віршів, доведено їхню доступність широкому загалу; визначено найпопулярніші тексти С. Єсеніна; з'ясовано специфіку та тематику поетичних вечорів, присвячених його творчості, – отже, реконструйовано історичний та культурний контексти сприйняття творчості російського поета в Україні.

У **ДРУГОМУ РОЗДІЛІ** дисертації **«Переклади творів С. Єсеніна українською 1920-х рр.»** розглянуто 31 переклад С. Єсеніна; здійснено лінгвостилістичний аналіз цих текстів; з'ясовано ступінь відповідності оригіналові; проаналізовано зміни, які вносили перекладачі; досліджено метатекстовий характер перекладів творів Єсеніна.

У дисертаційній роботі доведено, що більшість українських перекладів 1920-х рр. є «полемічними», тобто такими, в яких виявляється критичне ставлення до оригіналу. У деяких текстах виявлено викривлення першоджерела (зумисні текстові лакуни, редагування чи навіть «переписування» оригіналу). Зафіксовано намагання позбавитися релігійних мотивів (що, ймовірно, обумовлено цензурними заборонами). Подекуди перекладач вносить в оригінал автобіографічний елемент: зразки таких перекладів розглянуто у **підрозділі 2.1 – «Олесь Бабій – перекладач С. Єсеніна (1923, 1925)»**. Тут проаналізовано два прижиттєвих переклади з С. Єсеніна – «Загин вовка» (1923) («Мир таинственный, мир мой древний» (1921)) та «У рідному селі» (1925) («Возвращение на родину» (1925)). О. Бабій намагається певною мірою переписати оригінал, орієнтуючись на інші соціально-політичні реалії. Уже в назві («Загин вовка») зацентровано мотив героїчної нерівної боротьби: слово «гибель» перекладається не як «загибель» – замість цієї лексеми з'являється менш уживане діалектне слово «загин», яке має яскраве емоційно-експресивне забарвлення (звернемо увагу також на можливу паронімічну атракцію: «загін» – «отряд»). Перекладач переосмислює мотив нерівної боротьби, надає йому всенародного значення, навмисно створює виразний історичний підтекст. Відтак у свідомості українського читача формується уявлення про «підпільного», «антирадянського» Єсеніна.

У вірші «У рідному селі» О. Бабій змінює біографічні факти життя ліричного героя, який, на відміну від есенінського, повертається до рідного села з війни (що дійсно є фактом біографії перекладача). Відбувається трансформація флористичного коду: клен замінено на дуб, а осіку на сосну, що має на меті певну «українізацію» оригінала (дуб в Україні був пов'язаний з чоловічим началом, а у випадку осіки перекладач позбувся негативної семантики «юдиного дерева»).

У **другому підрозділі 2.2 «Переклади С. Єсеніна з книги «Антологія російської поезії в українських перекладах» (1925)** здійснюється лінгвостилістичний аналіз текстів М. Бажана («Золоте закружляло листя...»), О. Бургардта («Про вечір золотий замислилась дорога...»), М. Щербака («Обридло

в ріднім жить краю...» та «А. Марієнгофу (“Я останній поет села...”)), Ю. Яновського (поєми «Товариш» та «Пантократор»). Переклади М. Щербака, на думку дисертанта, неточні за змістом і формально недосконалі; інші – хоча й виконані на високому професійному рівні – містять характерні зміни оригіналу, своєрідні «знаки доби». Здебільшого перекладачі замінюють знакові для есенінських текстів церковнослов’янськи, уникають релігійної образності та богослужбової символіки («ритуал» замість «обедня» у М. Щербака); профанізують сакральний зміст твору (замість «вернусь я в Отчий дом» – «вернуся додому»). Інколи перекладач уводить антихристиянський мотив, як це робить Ю. Яновський у поемі «Товариш»: «Слухайте: / Воскресіння більше не буде. / Тілу похорон зробили люди: / Він лежить / На Марсовім. *Закопали*» (Ю. Яновський). Останнє слово відсутнє в оригіналі. Цей плеоназм загалом прочитується як формула «нової віри», матеріалістичного світогляду. Акцентуючи, що «похорон зробили люди» (можна порівняти з неозначено-особовою есенінською конструкцією «тело его предали погребенью»), перекладач підсилює тему протистояння світу та Бога. Також надмірно актуалізовано мотив злиднів бідного люду – виникає далека від оригіналу революційна риторика (порівняймо: «Вырастешь, – говорил он, – поймешь... / Разгадаешь, отчего мы так нищи!» / «Виростеш, сину, – говоре, – в ярмі... / Розгадаеш ці злидні, ці хиби»).

М. Бажан у вірші «Золоте закружляло листя...» («Закружилась листва золотая...»), як і його сучасники, прибирає з перекладів релігійну формульність, завдяки чому послаблюються онтологічні мотиви тексту, натомість пейзажні стають більш деталізованими. «Разумная плоть» (церковна формула) перетворюється на «пісні тіла», «отрок-ветер» замінено на «хлопець-вітер». Хоча в контексті образу-порівняння «берізка – дівчина» («Отрок-ветер по самые плечи / Заголил на березке подол...») така заміна цілком можлива, проте зникає символічна багатоплановість ліричного твору. Перекладачі не завжди адекватно сприймають і відтворюють особливості семантичної поетики Єсеніна – поєднання буквального, алегоричного та символічного значень у слові.

Художньо досконалий переклад О. Бургардта «Про вечір золотий замислилась дорога...» містить також цілу низку лексичних трансформацій, але перекладач намагається майже скрізь зберегти ключові слова оригіналу, котрі римуються. Це відповідає перекладознавчій теорії О. Бургардта, який приділяв таким смисловим маркерам тексту значну увагу – саме тому, що вважав точний переклад неможливим. Варто також зазначити збереження ритмосинтаксичного малюнку вірша та його ліричного настрою – це привертає увагу до логіки композиційних структур. Приміром, рядки «все гуще хмарь, в хлеву покой и дрема» перекладено: «густіше хмар, у хліві тиха втома». Церковнослов’янське слово «отрок» замінено на побутове «хлопча»: «хлопча жовтоволосе». Менше з тим, побутовий колорит не суперечить ліричній домінанті вірша – максимальному одухотворенню, олюдненню сільського пейзажу; а заміна епітету «красный вечер» на «вечір золотий» умотивована відчутними іконографічними алюзіями тексту.

У підрозділі 2.3 «Мотивно-тематичний цикл перекладів як спроба визначення домінанти есенінської лірики» аналізується цикл перекладів з С. Єсеніна, здійснений Олексом Байкарем (1928). О. Байкар навмисно подає переклади з Єсеніна як цикл, причому розташування текстів не відповідає часу їх створення. Одному з віршів («Край любимый! Сердцу снятся...») перекладач навіть дає відсутній в оригіналі заголовок – «Золотий затишок», що стає ніби узагальненим образом есенінської лірики. Характерно, що цикл відкривається поемою «Русь Радянська» («Русь Советская»), а закінчується віршем «Краю мій знеможений...» («Край ты мой заброшенный...») – у такий спосіб наголошується мотив зневіри в революції, розчарування, властивий пізній ліриці Єсеніна. Усі тексти О. Байкара певною мірою віддзеркалюють мотивно-тематичний та метроритмічний репертуар найбільш популярних на той час в Україні творів Єсеніна.

Переклади О. Байкара стилістично неоднорідні. Він часто використовує русизми або взагалі не перекладає окремі слова. Наприклад, «кўкан реки» («острів ріки» – діалектне рязанське значення слова) так і залишилося незмінним. В обох мовах – і в українській, і в російській – слово «кўкан» має одне спільне значення: це «тонкий мотузочок, на який рибалки нанизують рибу» (Б. Грінченко), воно є вочевидь неприйнятним у контексті цього вірша. Важко сказати, чим умотивований вибір перекладача: можливо, О. Байкар просто залишив незнайоме слово оригіналу без змін; можливо, використав невідомий нам діалектизм; а може, свідомо містифікував читача, змушуючи напружувати уяву. Зазначимо, що саме багатозначність слова, що апелює до різних смислових та образних контекстів, є однією з характерних ознак ідіостилю С. Єсеніна, тож загалом інтенція перекладу не суперечить букві й духові оригіналу.

Увиразнюючи ліричну інтонацію есенінського тексту навіть там, де вона відсутня («Мені вже й *рідний говір* став чужий» – «*Язык сограждан* стал мне как чужой»), Байкар водночас намагається підсилити історичну конкретику: «обсуживают “*жись*”» – «обметиковують *новітній “бут”*» – алюзія на боротьбу за «новий радянський побут».

Так само як Єсенін, Байкар звертається до експресивних можливостей діалектизмів («*звізда*», «*жизнь*»); точно передає відтінки «високої» лексики: «*Златое затишьє*» – «*злотаста затишність*»; уводить неологізми («Ах, я сам в *дзвонистім лісі*»). Таким чином він намагається максимально зберегти колорит есенінського тексту, відтворити найхарактерніші риси його стилю. Щодо композиції циклу, вона продумана та виконана майстерно; «сильні» позиції тексту збережено, опорні маркери ліричного сюжету посилюють відчуття цілісності задуму.

Підрозділ 2.4 «Переклади з С. Єсеніна 1926–1930 рр.» присвячено маловідомим перекладам різних авторів – В. Атаманюка, О. Байкара, В. Баска, М. Рудницького, Є. Фоміна, С. Щурата (можливо, у тексті публікації одруківка і треба читати – В. Щурата). Окремо проаналізовано чотири варіанти перекладу «Песнь о собаке» (1915): це тексти А. Паніва (1923) (уводиться в науковий обіг уперше (Селянська правда. – 1923. – № 131 (660). – 11 листопада. – С. 4)),

В. Атаманюка (1926), О. Байкара (1928), С. Щурата (1930). Також розглядаються переклади, надруковані в західноукраїнській пресі: «Передсмертний вірш» – Мих. Рудницького (1926) (останній вірш Єсеніна «До свідання, друг мой, до свідання...»), «Все живе особливим примітом...» (1926) В. Атаманюка («Все живое особой метой...»), а також відомий уривок з поеми «Сорокоуст» про змагання паротяга та лошади («Чи бачили ви, / Як біжить крізь степи...»), перекладений С. Щуратом (1930). Розглянуто переклад поеми Єсеніна «Балада про 26» (1929–1930), виконаний глухівським поетом В. Баском; цей текст містить такі вражаючі зміни оригіналу, що можна говорити про переписування першоджерела у дусі нової соцреалістичної поетики, відбувається спрощення поетичної мови та використання готових штампів.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ **«Відлуння творчості та відображення особистості С. Єсеніна в українській літературі 1920-х рр.»** виявлено основні тенденції формування «єсенінського тексту» в Україні; показано, що однією з його складових була смерть поета; окреслено характерні риси образу С. Єсеніна у сприйнятті українськими сучасниками; з'ясовано відповідності між поетичними та прозовими версіями цього образу; розглянуто питання міфологічної рецепції життєтексту С. Єсеніна.

У підрозділі 3.1 **«“Єсенінська тема” у творчості В. Сосюри 1920-х рр.»** простежено творчий діалог Сосюри та Єсеніна, виявлено свідомі інтертекстуальні реляції; доведено, що антиномічне поєднання мотивів любові до всього світу і водночас жорстокості також є спільним для їх ліричних героїв. Аналіз текстів В. Сосюри, у яких згадується С. Єсенін, засвідчує, що вони утворюють своєрідний рецептивний цикл (специфічні герменевтичні структури, які апелюють до читацького досвіду). Насамкінець наведено та інтерпретовано повний текст маловідомого вірша В. Сосюри «На смерть Єсеніна» (1926), який можна вважати потрійним мартирологом (йдеться про М. Гумільова, О. Блока та С. Єсеніна). Окремо реконструйовано мотив «поетів-двійників», який згодом набуває розвитку у міфі про українське походження Єсеніна.

У підрозділі 3.2 **«Метатекстова функція віршів-посвят С. Єсеніну (К. Герасименко, М. Драй-Хмара, Т. Масенко, Л. Могилянська, М. Семенко, Є. Фомін, Ю. Яновський та ін.)»** розглянуто вірші україномовних поетів (12 текстів, два з яких – «Сергію Єсеніну» (1926) А. Побужного та «Єсеніну» (1928) І. Коваленка – введено до наукового обігу вперше). Також розглянуто 6 текстів російськомовних поетів. Проаналізовано вірші-посвяти С. Єсеніну насамперед як «специфічний тип метаописів» (Н. Фатеева): вони мають на меті відтворити як світоглядні константи поета, так і основні формальні ознаки його ідіостилію.

На звістку про загибель російського поета одним із перших відгукнувся Михайль Семенко. Вірш «Пісня трампа (С. Єсеніну)», написаний в Одесі, вже 10 січня 1926 р. було надруковано у харківській газеті «Культура і побут». Текст містить низку конкретних деталей похорону та загибелі поета; проте ці деталі та парафраз передсмертного єсенінського «До свідання...» тісно переплелися з життям самого Семенка, як він сам у цьому зізнається. Так утворюється

міфологічний сюжет смерті Поета: «Випив, / життя випив» (про Єсеніна на початку вірша); «вип'ю і я, вип'ю...» (про себе – у фіналі). Ритуальний підтекст мотива «випитого» життя відповідає авторському осмисленню відомого епізода похорону С. Єсеніна, коли труну з ним тричі обносили довкола пам'ятника О. Пушкіну: «Тричі приложили до Пушкіна тілом сухим твоїм». Загиблий поет («суха гілка») начебто воз'єднується з безсмертним «Древом» поезії.

Вірш М. Драй-Хмари «Пам'яті С. Єсеніна» (лютий 1926 р.) також має автобіографічний характер. Автор згадує, як уперше побачив та почув поета в Петербурзі 1916 р. Іконописному образу «блакитноокого, кучерявого, стрункого, як ясень молодий», юнака відповідає його «малиновий голос», що «розливсь, як весняний струмок»; а «в кожнім жесті, в кожнім слові» – «вишневі пахощі думок». Контрастом до цієї звабливої краси юного натхненного поета постає «чорний прапор», що майорить тепер над Єсеніним, та «на стінах крові слід» – символи його «гіркої слави». Загалом, Єсенін залишається в серці («а в серці він ще досі сяє») українського поета як згусток буття: «весняний струмок», «співучість польової стежки», «ядерне жито перед грозою нових днів», «солов'їний сад» (алюзія на поему О. Блока «Соловьиный сад»), а також як провидець – «винозор-юнак».

Вірш Костя Герасименка «Єсеніну», датований 1928 р., є діалогом-полемікою з поемою С. Єсеніна «Русь советская» і побудований на тій самій метроритмічній основі. Картини квітучої країни Рад порівнюються з Руссю, яку оспівував С. Єсенін. Молодий поет порівнює дві весни. Одна – це есенінська, яку К. Герасименко характеризує тричленною формулою «любов – краса – молодість», інша весна – це Травень (символ офіційного радянського свята).

Проведений нами аналіз численних віршів-посвят доводить, що кордоцентризм був найбільш характерною рисою Єсеніна у сприйнятті українських поетів. Його образу також притаманний своєрідний діонісизм (у цьому контексті переосмислюється й хуліганство). Міфологізований образ Єсеніна стає уособленням життя, приреченого на страждання й загибель, символізує втрату усього «свого», рідного, питомого.

В окремих творах комсомольських поетів свідомо створюється негативний образ С. Єсеніна-занепадника, поета, чиї твори просякнуті песимістичними настроями (наприклад, це такі тексти: «Робкор – поетові. С. Єсеніну» Ю. Зоря (1926), «Проридав Єсенін і Сосюра плаче» О. Саєнко (1926)). Проте інші «комсомольці» – К. Герасименко, Є. Фомін, Т. Масенко, Ф. Ладухін – визнають, що творчість Єсеніна є цінним здобутком людства. У «комсомольській» поезії, присвяченій С. Єсеніну, переважають мотиви пошуку власного шляху, зв'язку долі поета та батьківщини, лірики та революції, колективного та індивідуального, місця поета у сучасному житті.

У 1924 р. С. Єсенін написав цикл, присвячений матері («Письмо матери», «Письмо от матери», «Ответ»), центральними мотивами якого стали мотиви каяття, зради, близької смерті; у ньому також актуалізується євангельська притча про блудного сина. Ці есенінські тексти набули неабиякої популярності серед сучасників, відгукнулися на них і українські поети. Мотиви есенінського

триптиху виразно відлунують у віршах О. Коржа («Черемха («Зимні октави»), 1926), Л. Чернова («Лист до матері», 1927), Т. Масенка («Єсенін в Душанбе», 1932).

Підрозділ 3.3 «Єсенінський інтертекст у творчості Д. Фальківського 1920-х років» присвячено дослідженню контактнo-типологічних зв'язків між обома поетами; наголошується важливість як літературного, так і біографічного контекстів (поети народилися в один день, 3 жовтня; були крeвно пов'язані з селом і це завзято декларували). Окремо співставлено вірші С. Єсеніна «Песнь о хлебе» (1921) та Д. Фальківського «В степу коса збиває роси...» (1927), які подібні за ідейним змістом: несприйняття людської жорстокості, заперечення права на вбивство, неможливість виправдання смерті заради будь-якої мети. Образну основу обох текстів складає символічний мотив страждання пшениці.

У наступному підрозділі **3.4 «Образ С. Єсеніна в українській прозі 1927 р. (на матеріалі повісті Л. Первомайського “Плями на сонці”, оповідань В. Кузьмича “Наган” і “Самогубець” та О. Демчука “Хрещатий барвінок”)**» проаналізовано різні версії есенінського міфу у творах українських прозаїків. Повість Л. Первомайського наповнена символічними образами дерев: тут і «терпкі яблука», і «три тополі» українських народних пісень, які символізують шлях відродженого героя в нове життя. Єсенінська символіка дерева (зокрема клена) органічно вплетена Л. Первомайським у власний флористичний міф і пов'язану з ним тему осені.

У оповіданні В. Кузьмича «Самогубець» розповідається історія комсомольця Василя Сербіна, який, наслідуючи Єсеніну, вирішив покінчити життя самогубством. Розчарований у житті Василь мріє «напротестувати», а для цього хоче «заговорити мовою мерця». Передбачувані літературні смаки героя: він закоханий у поезію С. Єсеніна, а з української літератури визнає лише В. Сосюру. Міфологізуються в оповіданні В. Кузьмича не тільки події життя Єсеніна (насамперед загибель), а й поетичні твори: саме вони («стражденна поезія», «отрута») стають уособленням того зла, яке, на думку автора, приносить «єсенінщина». Тому коли запалав дім і книжки згоріли, а в цьому вогні героя було «перетворено» та «перековано», – лише тоді він зміг повернутися до нового життя. Міфологічний субстрат оповідання – міф про смерть та воскресіння у вогні. Перетворений герой має стати апостолом нової віри, служити тому, хто повернув його до нового життя, – тому Василь стає пожежником.

У просторі міфу актуалізуються відповідні коди національної культури, зокрема флористичний, що найбільш яскраво виявляється в оповіданні Остапа Демчука «Хрещатий барвінок» (1927). Герой – двадцятирічний студент-«іновець» Володимир Созонець, який пише «чудесні вірші» і вже відомий своїми виступами у «Плузі». Він – «потомственный селянин» та поет. Виразно звучить в оповіданні О. Демчука мотив нев'янучої юності. Проте молодий поет кінчає життя самогубством, символічно відтворюючи при цьому знайомі з газет обставини загибелі Єсеніна та залишаючи прощальне послання: «Не ново ні жити, ні вмирати... Іду до тебе, рязанський мій брате». Перебираючи папери (єдину спадщину загиблого), його наречена Зіна знаходить присвячені їй вірші про

«хрещатий барвінок» і вирішує навесні густо засадити барвінком могилу свого коханого. Так у тексті актуалізуються ритуальні значення цієї рослини: барвінок в Україні є не лише символом весни і традиційною окрасою дівочих голівок – його також називають «могильником». Барвінок у східних слов'ян використовувався у весільних та похоронних обрядах, тож ритуал насадження барвінка має амбівалентне значення – і символічного весілля Зіни та поета Володимира, і похорону. Отже, міф про смерть-воскресіння стає основою сюжету цього оповідання. Зазначимо також, що постійний епітет «хрещатий» викликає асоціації з хрестом, розп'яттям, жертвою.

У ЧЕТВЕРТОМУ РОЗДІЛІ **«Висвітлення творчості С. Єсеніна в українському літературознавстві та критиці 1920-х рр.: спектр оцінок та ракурси спостережень»** проаналізовано студії українських літературознавців та критиків 1920-х рр., присвячені С. Єсеніну, досліджено особливості інтерпретації визначальних рис його поезики, з'ясовано еволюцію поглядів на творчість поета, виявлено ідеологічні підтексти критичних статей.

У підрозділі 4.1 **«Основні аспекти фахових літературознавчих досліджень»** окреслюються різні методологічні підходи до вивчення творчості С. Єсеніна в Україні у 1920-ті рр. Аналізується соціологічний підхід Б. Якубського, який вважав «селянську поезію» несучасним, суто «буржуазним» явищем. Проаналізовано роботи київського дослідника Є. Перліна, які стали першою спробою осмислити творчість Єсеніна в цілому. Проблеми взаємозв'язків фольклору та літератури, функції міфологічних мотивів та образів у творчості С. Єсеніна висвітлювалися у роботах М. Гудзія, Б. Неймана, М. Геппенера, С. Рейсера (перші два дослідники належали до київської школи В. Перетца). У цих розвідках доводиться оригінальність ранньої творчості поета, визначаються її джерела, зокрема духовний фольклор (М. Геппенер, С. Рейсер, 1926); аналізуються витoki образності Єсеніна – давньоруська книжність, усна словесність, праці вчених міфологічної школи (Б. Нейман, 1929). Дослідження С. Рейсера (1926) щодо текстології єсенінських творів руйнує легенду про словесну недбалість поета.

Окремо в дисертаційній роботі проаналізовано критичні оцінки М. Зеровим формальної майстерності Єсеніна. Йдеться, зокрема, про стилістичну «неохайність» С. Єсеніна, технічну недосконалість його поезії («Єсенін не є путній поет», за М. Зеровим). Основною причиною такого сприйняття є невідповідність єсенінської метрики, поетичного синтаксису та образності класичним стандартам. Безперечно, тут унаочнився конфлікт поетикальних принципів класицизму та імажинізму; принципово різнилися також концепції особистості, визначальні риси ліричного героя в обох поетів.

У дисертації на великому фактичному матеріалі розглянуто тему «В. Сосюра та С. Єсенін» в українській критиці 1920-х років. У першій половині 1920-х рр. критики майже одноголосно зазначали у В. Сосюрі зацікавленість «російським імажинізмом» та С. Єсеніним. У другій половині 1920-х рр. питання про «вплив» С. Єсеніна розглядається під знаком боротьби з «єсенінщиною»: обох поетів звинувачують у занепадництві, мінорності, неактуальності.

Спроби компаративних зіставлень творчості російського поета та українських авторів виникали не лише у зв'язку з поезією В. Сосюри. Наприклад, С. Єфремов та А. Шамрай звертають увагу на типологічні зв'язки між творами С. Єсеніна та П. Тичини (підставою для зближення поетів є їхня природність, органічність та переважання національного начала – на думку С. Єфремова; подібність у розробці релігійних мотивів – на думку А. Шамрая). Щоправда, ці питання заторкувалися побіжно і не стали предметом поглиблених розвідок.

У О. Білецького також немає окремих праць, присвячених вивченню творчості С. Єсеніна, проте статті з іншої тематики дозволяють реконструювати основні ідеї вченого з цього приводу. Дослідник формулює об'єктивні принципи вивчення єсенінської поетики (романсове начало, біографізм, «формульність» у зв'язку з ключовою опозицією «земля//залізо»); розмірковує про причини великої популярності С. Єсеніна (ліризм); аналізує типологічні зв'язки між В. Сосюрою та С. Єсеніним. Учень О. Білецького, Мирон Степняк, досліджує творчий шлях Єсеніна та специфіку його художнього мислення: «майже хлопчиком поет-початківець створює нову поетику, якої не було в російській літературі», однак «літературщина <...> суцільно заволоділа ним в останні роки життя» (Опыт реставрации стилистического и идеологического обличья (Красное слово. – X., 1929. – № 3. – С. 99)). Причину читацького успіху Єсеніна М. Степняк пояснює тим, що він «за всіх сказав» про «біль перебудови». Аналізуючи найвпливовіші стилістичні течії молоді української поезії, вчений вважає, що «єсенінські» тенденції в Україні помітні, зокрема у творчості поетів-початківців.

Якщо літературознавці фахово досліджували проблеми поетики, подібні та відмінні риси творчості С. Єсеніна і українських поетів (П. Тичини та В. Сосюри), то критики й публіцисти пропонували набагато ширший і по-різному вмотивований діапазон зіставлень: з В. Поліщуком, С. Беном, Є. Маланюком, М. Хвильовим тощо. Ці та інші питання розглядаються у **підрозділі 4.2 «С. Єсенін у публіцистиці та літературній критиці 1920-х рр.»**.

Українські критики високо оцінювали стихійну силу, органічність творчості С. Єсеніна; щирість і незаангажованість поета, простоту й доступність його творів; проте зазначали ігнорування «соціального замовлення», небажання «наступити на горло» власній пісні. Часто підкреслювали трагічний зв'язок С. Єсеніна із землею – відтак його поезія пов'язувалася з «деформацією народницької концепції».

Оцінка творчості Єсеніна українськими критиками багато в чому обумовлена впливовими на той час літературно-критичними працями Л. Троцького (1926) та М. Бухаріна (1927), присвяченими російському поету. Стаття Л. Троцького «Сергій Єсенін» базується на кількох тезах: помер великий національний поет-лірик; Єсенін – «не від цього світу», «незахищене людське дитя»; «глибокі народні корені», селянське походження – одна з причин його смерті; революція та лірика несумісні у сучасній епосі. Ці ідеї варіюються у численних статтях-відгуках на передчасну смерть поета: В. Атаманюка, О. Григоренка, М. Дубовика, П. Карабана (Шлеймана), О. Лейтеса, Б. Розенцвейга, М. Романовського тощо. Трагедію поета здебільшого пояснюють

його селянським походженням («селянське» асоціюється, зокрема, із зачарованістю романтикою, сентиментальністю, пасивністю села, а відтак – неунікним конфліктом «землі й заліза»); а також божественним життям та світоглядною кризою. М. Терещенко визнає Єсеніна найбільшим російським сучасним поетом (Життя і революція. – К., 1925. – № 12. – С. 98-99), деякі критики додають до такого визначення слово «національний». Посмертні відгуки сповнені почуттям справжнього горя й розгубленості. Відчувається також загальна міфологізуюча тенденція: факти життя та творчості С. Єсеніна набувають символічного змісту, біографічне витісняється міфологічним. Міфологічні структури стають своєрідними мікросюжетами, які по-різному розгортатимуться надалі в культурному середовищі: «геній-самородок»; Антей, якого відірвано від землі; «просвітлювач побуту», перетворений жорстоким містом на «люмпена-хулігана», – подібні визначення підсилюють таємничу «ауру» довкола есенінської теми, виносять її за межі літератури.

У другій половині 1920-х рр., після проголошення боротьби з «есенінщиною» (занепадницькими настроями в умовах післяжовтневої дійсності), критика викриває її згубний вплив на молодих українських письменників (роботи В. Коряка, І. П'ятківського, Я. Савченка, О. Селівановського, В. Сокола тощо). Питання ідеологічного протистояння С. Єсеніну в тогочасній українській літературі набуває особливого значення. У деяких роботах порівнюють постаті В. Еллана та С. Єсеніна, наголошуючи на мажорності, позитивності, революційності творів українського поета, на відміну від «занепадництва» Єсеніна (винятком є стаття М. Хвильового про В. Еллана, у якій автор відверто симпатизує позиції С. Єсеніна).

У працях представників української еміграції Єсенін стає символом національної російської культури, як в негативному сенсі (уособлення найгірших рис російської ментальності – для Д. Донцова), так і в позитивному (у критичних розвідках Є. Маланюка середини 1920-х рр. російський поет постає виразником культурного ґрунту, національної ідеї, закоріненої в селянській культурі; а «загасання» С. Єсеніна Є. Маланюк пов'язує з «кінцем російської літератури»).

ВИСНОВКИ

1. У дисертаційному дослідженні вперше зібрано та систематизовано матеріал щодо рецепції творчості С. Єсеніна в Україні; реконструйовано культурний та історичний контексти цієї рецепції (позалітературні фактори).

З'ясовано, що з 1923 до 1930 рр. перекладалися різні за часом написання та жанром твори С. Єсеніна. Найпопулярнішими були «Песнь о собаке» (існує в 4-х різних перекладах) і «Закружилась листва золотая» (у 2-х). Перекладали як відомі літератори того часу (В. Атаманюк, М. Бажан, О. Бургарт, А. Панів, М. Рудницький, Ю. Яновський), так і малознані (О. Байкар, В. Басок, М. Щербак, І. Ю-ч та ін.), котрі сьогодні майже не фігурують в історії української літератури.

2. Визначено, що в Радянській Україні та в Україні, що входила до складу Польщі, перекладачі по-різному працювали з першоджерелами, що було пов'язано не лише з індивідуальними підходами, а й з різними соціально-

політичними обставинами. У Західній Україні створювалося уявлення про «підпільного» Єсеніна; деякі його твори трактувалися як антибільшовицькі (переклади О. Бабія). У Радянській Україні спостерігаємо прояви «автоцензури»: вилучення з оригіналу рядків або цілих строф із ідеологічних міркувань (О. Байкар, І. Ю-ч); уникання релігійних образів та церковнослов'янizmів (переклади з «Антології російської літератури»); «осучаснення» тексту шляхом загострення соціальних проблем (тема бідності); навіть певне «переписування» оригіналу (В. Басок).

Доведено, що автобіографічність поезії Єсеніна провокувала екстраполяцію біографії перекладача на образ ліричного героя (О. Бабій «У рідному селі»). Продемонстровано, як із віршів Єсеніна різних років створюється рецептивний цикл із вибудованим ліричним сюжетом (О. Байкар), що засвідчує цілісність сприйняття поезії Єсеніна, свідоме визначення її домінанти.

3. На основі аналізу типологічних, контактних, генетичних зв'язків С. Єсеніна, В. Сосюри, Д. Фальківського та систематизації інтертекстуальних реляцій визначено передумови виникнення «єсенінської» теми в Україні та образу «українського Єсеніна». У результаті дослідження 18 віршів-посвят і 4 прозових твори, де з'являється образ поета, виявлено його характерні риси: алузивні зв'язки з міфами про Діоніса й Антея; перетворення Єсеніна на своєрідний символ втрати «свого», рідного, – «землі», що гине під натиском «заліза».

Показано, що важливу роль у розвитку «єсенінської теми» в українській літературі відігравали флористичний та анімалістичний коди, усвідомлення фольклорних, «земляних» витоків поезики Єсеніна. Доведено, що саме фольклорно-літературні паралелі зумовили органічність сприйняття та засвоєння «єсенінського тексту» в Україні, цьому сприяли також і переклад Єсеніним поезії Шевченка, і героїзація постаті Нестора Махна в поемі «Страна негодяев» («Номах»).

Визначальними рисами образу Єсеніна в українській рецепції виявилися кордоцентричне світосприйняття, природність, емоціоналізм і «сентименталізм».

Однією зі складових рецепції життєтексту Єсеніна була трагічна смерть, що перетворила його на символ приреченості генія, страдницького шляху поета; на думку дисертанта, таким чином було актуалізовано міф Нового часу про поета та письменника як героя (Т. Карлейль).

Серед українських комсомольських авторів свідомо створювався негативний образ Єсеніна, поета «песимістичних настроїв». Проте, попри викривальну інтенцію, спостерігаються вияви симпатії до поета; відверте розвінчування поєднується з елегійним сумом, а поняття «єсенінщина» деколи відмежовується від образу та творчості Єсеніна.

4. Українське фахове літературознавство, на відміну від критики та публіцистики, здебільшого демонстрували незаангажований підхід до вивчення творчості С. Єсеніна, проте більшість питань, порушених науковцями, окреслено без детальної розробки. У колі обговорення опинилися такі проблеми: визначальні риси поезики Єсеніна (технічна майстерність; пісенні та романсові витоки; формульність); взаємозв'язки фольклору та літератури; джерела поетової

образності; характер містики (у порівнянні із символістами), релігійне підґрунтя художньої думки; етапи поетичної еволюції; автобіографічність. Також були спроби текстологічного дослідження.

Ідеї О. Білецького, сформульовані у 1920-ті рр., привернули увагу до аналізу читацької рецепції С. Єсеніна та виявлення причин його популярності. О. Білецький, С. Єфремов, Є. Маланюк, М. Степняк, А. Шамрай проводили паралелі між українськими поетами (П. Тичиною, В. Сосюрою, В. Елланом, Д. Фальківським, Г. Косяченком тощо) та С. Єсеніним. На критичних статтях позначився вплив офіційної оцінки творчості С. Єсеніна – Л. Троцьким і М. Бухаріним. Втручання позалітературних чинників у процес міжлітературної комунікації особливо помітний у другій половині 1920-х рр. під час боротьби з «єсенінщиною». Антиєсенінська кампанія дала привід до викриття «єсенінських настроїв» у тогочасній українській поезії та загострила проблему «лірики й революції» (зокрема у статтях М. Хвильового). Найактуальніше питання багатьох критичних статей – виявлення причин загибелі поета, серед яких найчастіше називають конфлікт «лірики» й «революції»; «землі» й «заліза»; богемне життя та світоглядну кризу.

Аналіз праць Є. Маланюка та Д. Донцова засвідчує, що творчість Єсеніна стала предметом обговорення у 1920-ті рр. також у зв'язку з гостротою національної проблематики. Оцінки полярні – від звинувачення у відображенні найгіршого в російському менталітеті (Д. Донцов) до тлумачення «національного» як найціннішого у поезії Єсеніна (Є. Маланюк).

5. Здійснене дослідження виявило ключові риси рецепції творчості С. Єсеніна в Україні 1920-х рр., а саме:

– біографізм (твори, присвячені С. Єсеніну, часто стають сповіддю; у перекладах спостерігаються чіткі спроби розшифрувати поезію як досвід біографії; в українській літературі протягом 1920-х рр. формується міф про «українського Єсеніна»);

– редуccionізм: увагу привертають тільки певні тексти С. Єсеніна. Найпопулярнішим виявився вірш «Не жалею, не зову, не плачу...»; широкого розповсюдження набули: «Письмо матери», «Ответ», «Русь советская», «Русь уходящая», «Русь бесприютная», «Возвращение на родину», «Письмо деду», «Черный человек», «До свиданья, друг мой, до свиданья»; збірки «Персидские мотивы», «Москва кабацкая», «Хулиган». В українській поезії 1920-х рр. можна знайти інтертекстуальні зв'язки з «Песню о хлебе», «Письмом к сестре», «Письмом к женщине». З ранньої лірики найвідоміші «Песнь о собаке» (перекладена 4 рази), «Корова», «О красном вечере задумалась дорога...», «Закружилась листва золотая...», «Я последний поэт деревни...», «Отговорила роща золотая...», «О Русь, взмахни крылами...», «Я родимый покинул дом...», «Троицыно утро, утренний канон...»; з ліричного епосу – третя глава поеми «Сорокоуст» («Видели ли вы...»), поеми «Товарищ», «Преображение», «Инония», «Октоих». Були також знані дореволюційні поетичні збірки «Голубень» і «Радуница». Хоча український читач мав змогу ознайомитися з усім корпусом єсенінських текстів, найпопулярнішими стали вірші та поеми пізнього періоду;

– міфологізм: як у літературних творах, так і в критичних статтях образу Єсеніна притаманні міфологічні риси; міф про Єсеніна поширювався попри агресивну антиєсенінську кампанію. Зусилля офіційної критики представити загибель митця як акт слабкості, а його самого – як занепадника і людину «вчорашнього дня» виявилися марними.

– націоцентризм: єсенінський міф, з притаманним йому націоцентризмом, став затребуваним в Україні 1920-х рр., в епоху активних пошуків ідентичності.

Рецепція окремих поетологічних концептів Єсеніна українськими авторами, подальший розвиток «єсенінського тексту» в культурній свідомості – ці та інші теми визначають перспективи цього дослідження, його наступні етапи.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Пашко О. В. Володимир Сосюра та Сергій Єсенін в українській критиці 1920-х рр. / О. В. Пашко // Наукові записки НаУКМА. – 2009. – Том 98: Філологічні науки. – С. 93–97 (1,1 д.а.).
2. Пашко О. В. Особенности национального «скифского мифа» в русской и украинской литературах 1920-х годов / О. В. Пашко // Slovanské jazyky a literatury: Hledání identity / Ed. Marek Příhoda. – Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2009. – Р. 225–230 (0,2 д.а.).
3. Пашко О. В. Інтертекстуальне тло вірша Павла Тичини «І Белий, і Блок, і Єсенін, і Клюєв...» / О. В. Пашко, Л. О. Кісельова // Магістеріум / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2010. – Вип. 38: Літературознавчі студії. – С. 13–22 (1,2 д.а.).
4. Пашко О. В. Олекса Бабій – перекладач С. Єсеніна (1923, 1925) (до історії перекладів С. Єсеніна українською у 1920-ті роки) / О. В. Пашко // Мандрівець. – 2011. – № 1 (91). – Січень-лютий. – С. 58–62 (0,5 д.а.).
5. Пашко О. В. «Песнь о хлебе» С. Єсеніна та «В степу коса збиває роси...» Д. Фальківського (до історії рецепції творчості С. Єсеніна в Україні 1920-х рр.) / О. В. Пашко // Літературознавчі студії / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Вип. 31. – К., 2011. – С. 312–314 (0,25 д.а.).
6. Пашко О. В. Єсенінська тема у Володимира Сосюри / О. В. Пашко // Наукові записки НаУКМА. – 2011. – Т. 124: Філологічні науки (Літературознавство). – С. 65–72 (1 д.а.).
7. Пашко О. В. К истории переводов стихотворений Николая Клюева на украинский язык / О. В. Пашко // Николай Клюев: образ мира и судьба: научный сборник / отв. ред. В. А. Доманский. – СПб; Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2013. – Вып. 4. – С. 60–74 (0,7 д.а.).

Додаткові публікації:

1. Пашко О. В. «Индия» в творчестве Н. А. Клюева (к определению границ мифопоэтического пространства) / О. В. Пашко // Ритуально-міфологічний підхід к інтерпретації тексту: збірник наукових праць / за заг. ред.

- Л. О. Кісельової, П. Ю. Поберезкіної. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1998. – С. 131–140 (0,5 д.а.).
2. Пашко О. В. Восприятие и осмысление творчества Есенина в Украине: начальные этапы рецепции / О. В. Пашко, Л. А. Киселёва // Есенин и мировая культура: материалы Международной научной конференции, посвященной 112-летию со дня рождения С. А. Есенина. – Москва – Константиново – Рязань: Пресса, 2008. – С. 152–173 (1,5 д.а.).
 3. Пашко О. В. Память о «рязанском брате»: тема гибели Есенина в откликах поэтов Украины (1926-1927 гг.) / О. В. Пашко, Л. А. Киселёва // Современное есениноведение. – Рязань, 2008. – № 9. – С. 51–58 (0,6 д.а.).
 4. Пашко О. В. Есенин на страницах киевских газет 1922-1923 гг. / О. В. Пашко // Поэтика и проблематика творчества С. А. Есенина в контексте есенинской энциклопедии: материалы Международной научной конференции, посвященной 113-летию со дня рождения С. А. Есенина. – Москва – Константиново – Рязань: Лазурь, 2009. – С. 393-417 (0,8 д.а.).
 5. Пашко О. В. До історії перекладів віршів Миколи Клюєва / О. В. Пашко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 18 (205), вересень. – С. 59–65 (0,4 д.а.).
 6. Пашко О. В. К истории переводов произведений С. Есенина на украинский язык (1923-1930 гг.) / О. В. Пашко // С. А. Есенин: Диалог с XXI веком: материалы Международного научного симпозиума, посвященного 115-летию со дня рождения С. А. Есенина. – Москва – Константиново – Рязань, [б. в.], 2011. – С. 231–249 (0,8 д.а.).
 7. Н. В. Геппенер, С. А. Рейсер «Сергей Есенин и крестьянская поэзия» / Вступительная статья и публикация О. В. Пашко // Биография и творчество С. А. Есенина в энциклопедическом формате: материалы Есенинской конференции, посвященной 116-й годовщине со дня рождения С. А. Есенина. – М.: Государственный музей-заповедник С. А. Есенина, 2012. – С. 459–479 (0,9 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Пашко О. В. Рецепція творчості Сергія Єсеніна в Україні 1920-х років. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної Академії Наук. – Київ, 2015.

Дисертаційне дослідження є першою в українському літературознавстві роботою, у якій системно проаналізовано особливості рецепції творчості С. Єсеніна в Україні 1920-х рр. Зібрано та систематизовано матеріал з книжок, газет, часописів 1920-х рр., широко залучено архівні джерела. Реконструйовано культурно-історичний контекст рецепції творчості С. Єсеніна в Україні; проаналізовано різні форми рецепції та фактори, що їх спричинили; з'ясовано, які

тексти С. Єсеніна набули найбільшої популярності. У роботі докладно аналізуються переклади з С. Єсеніна 1920-х рр., здійснюється їх лінгвостилістичний аналіз у порівнянні з оригіналом, виявляються причини змін, які вносив до оригіналу перекладач. Дисертація містить комплексне дослідження «образу Єсеніна» в українській літературі 1920-х рр., виявлено основні його риси та особливості міфологізації, реконструйовано та структурно проаналізовано «єсенінський» мотивно-тематичний комплекс у творчості українських авторів 1920-х рр., насамперед В. Сосюри та Д. Фальківського; окреслено обсяг та специфіку «єсенінського тексту» в Україні 1920-х рр. Проаналізовано студії українських літературознавців та критиків 1920-х рр., присвячені С. Єсеніну; досліджено особливості інтерпретації визначальних аспектів поетики С. Єсеніна, з'ясовано еволюцію поглядів на творчість поета, виявлено ідеологічні підтексти критичних статей. До наукового обігу вводяться раніше невідомі та маловідомі тексти 1920-х рр.

Ключові слова: рецепція, переклад, літературна критика, літературний процес, міжлітературна комунікація, інтертекстуальність, міфологізація, Сергій Єсенін.

АННОТАЦІЯ

Пашко О. В. Рецепція творчества Сергея Есенина в Украине 1920-х гг. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Институт литературы им. Т. Г. Шевченко Национальной Академии Наук. – Киев, 2015.

Диссертационное исследование является первой в украинском литературоведении работой, в которой системно проанализированы особенности рецепции творчества С. Есенина в Украине 1920-х гг. Собран и систематизирован материал из книг, газет и журналов 1920-х гг., широко привлекаются архивные документы. Реконструирован культурно-исторический контекст рецепции творчества С. Есенина в Украине; исследованы различные формы рецепции и факторы, которые их обусловили; выявлено, какие тексты С. Есенина были наиболее популярны в Украине. В работе детально анализируются переводы из С. Есенина 1920-х гг., дается их лингвостилистический анализ в сопоставлении с оригиналом, определяются причины изменений, которые вносил в текст переводчик.

В диссертации осуществлено комплексное исследование «образа Есенина» в украинской литературе 1920-х гг., определены его основные черты и особенности мифологизации; реконструирована и структурно проанализирована «есенинская» тема в творчестве авторов 1920-х гг. Детально рассмотрена «есенинская тема» в творчестве В. Сосюры 1920-х гг.; проводится сопоставительный анализ драматической поэмы С. Есенина «Страна негодяев» («Номах») и отрывков из поэмы В. Сосюры «Махно»; проанализированы стихотворения В. Сосюры, посвященные С. Есенину. Отдельный раздел посвящен анализу метатекстовой функции посвящений С. Есенину, рассмотрены, в частности, тексты

К. Герасименко, М. Драй-Хмары, Т. Масенко, Л. Могильянской, М. Семенко, Е. Фомина, Ю. Яновского и др., многие из которых возникли как отклик на преждевременную смерть поэта. На материале повестей и рассказов 1927 г. – Л. Первомайского «Пятна на солнце» («Плями на сонці»), В. Кузмича «Самоубийца» («Самогубец»), «Наган» («Наган»), О. Демчука «Могильник» («Хрещатий барвінок») – реконструируются особенности образа С. Есенина в украинской прозе, прослежено, каким образом сближались личности С. Есенина и В. Сосюры; выявлена мифологическая основа текстов.

В отдельном разделе собраны и проанализированы работы украинских литературоведов и критиков 1920-х гг., посвященные С. Есенину; исследованы особенности интерпретации наиболее важных аспектов поэтики С. Есенина, прослежена эволюция взглядов на творчество поэта (социологическая интерпретация Б. Якубского); проблемы взаимосвязи фольклора и литературы, мифологизма в творчестве С. Есенина, а также вопросы текстологии (Н. Геппнер, С. Рейсер, Н. Гудзий, Б. Нейман); реконструирована из обрывочных упоминаний оценка М. Зеровым творчества Есенина; проанализированы попытки сравнительной интерпретации творчества С. Есенина и украинских писателей (А. Белецкий, М. Степняк, С. Ефремов, А. Шамрай). Отдельно в работе были рассмотрены идеологические подтексты критических статей; выделены ключевые идеи статей на смерть С. Есенина и годовщину его гибели (1925–1927); поставлен вопрос о существовании идеологии «есенинщины» в украинской критике второй половине 1920-х гг.; подробно анализируются критические отзывы 1920-х гг., в которых сопоставляется творчество С. Есенина и В. Сосюры. Также рассматривается оценка М. Хвильевым творчества С. Есенина и В. Эллана; творчество Есенина в отзывах украинской диаспоры (прежде всего – Е. Маланюка и Д. Донцова).

В научный оборот вводятся ранее не известные и неисследованные тексты 1920-х гг.

Ключевые слова: рецепция, перевод, литературная критика, литературный процесс, межлитературная коммуникация, интертекстуальность, мифологизация, Сергей Есенин.

SUMMARY

Pashko O. V. Reception of works of Sergiy Yesenin in Ukraine 1920th. – Manuscript.

Dissertation for acquiring a scientific degree of a candidate of philological sciences, specialization 10.01.05 – Comparative literature. – The Institute of Literature named after T. G. Shevchenko of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The dissertation attempts to systematically analyse the features of reception of Yesenins' works in Ukraine 1920th. We collected, systematized and widely attracted documents from books, newspapers and magazines 1920th, also the archived documents. The cultural and historical contexts of reception of works of Yesenin are reconstructed; the different forms of reception are investigated, first of translations. In the dissertation

we also researched the features of “the image of Yesenin” in Ukrainian literature 1920th, described how the image of poet became the myth. We reconstructed the Yesenins’ theme in works of writers 1920th, first of all – V. Sosjura and D. Falkivskij.

In the dissertation are collected and analysed works of the Ukrainian literary critics and critics 1920th, devoted S. Yesenin. The features of interpretation of the most essential aspects of poetics of S. Yesenin are investigated. It was researched the evolution of looks to works of Yesenin, it was revealed the ideological implications of critical reasons.

In our work it was proved the impotence of “the text of Yesenin” in Ukraine.

Keywords: reception, translation, literary critics, literary process, intertextuality, mythology, Sergey Yesenin.